

V. ІННОВАЦІЙНИЙ ВЗІРЦЕВИЙ ДОСВІД УЧИТЕЛІВ ТА ЙОГО ФУНКЦІЇ: СВІТОВА ОСВІТНЯ ПРАКТИКА

Володимир Погребняк

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАСОБІВ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ПІДГОТОВКИ У ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС ВИЩОЇ ШКОЛИ

Глобалізація й інтеграційні суспільні процеси актуалізують потребу впровадження полікультурного виховання у практичну діяльність закладів вітчизняної вищої школи, оскільки забезпечення якості професійної освіти на рівні світових стандартів в умовах демократизації українського соціуму вимагає здійснення відповідної полікультурної підготовки фахівця як умови його подальшої адаптації до міжнародного ринку праці [5]. Необхідність такої підготовки підтверджена увагою вітчизняних (Н. Авшенюк, Р. Агадуллін, О. Дубасенюк, О. Ковальчук, І. Лощенова, О. Мілютіна, Р. Ніколаєвська, А. Сбруєва, А. Солодка, М. Стріха, О. Сухомлинська, Н. Якса й ін.) та зарубіжних (Дж. Бенкс, А. Галлахер, Дж. Гартлі, О. Джуринський, Г. Лопес, М. Макменіман, З. Малькова, Дж. Найт, С. Томлінсон, С. Фултон й ін.) учених до філософських, соціальних і психолого-педагогічних аспектів феномену полікультурності.

Водночас, сьогодні система полікультурної підготовки майбутніх фахівців у вітчизняних вищих навчальних закладах перебуває, на наш погляд, на стадії становлення. Створення такої системи в умовах сучасної вищої школи вимагає насамперед відповідного науково-методичного забезпечення. При цьому організаційно-педагогічні умови й методичні засоби полікультурної підготовки у зарубіжній педагогічній науці й навчально-виховній практиці розроблені достатньо детально: підтверджено ефективність інтеграції полікультурного змісту до предметів загальноосвітньої і фахової підготовки [17, с. 11]; застосування полікультурного підходу у виховній і дозвілєвій діяльності вишу [14, с. 9-12]; доцільність спеціальної курсової підготовки з теорії та методики полікультурної взаємодії [10, с. 20-22]; результативність аудіовізуального супроводу й мультимедійної презентації автентичних і полікультурних матеріалів [15, с. 35] тощо. Разом із тим, методиці полікультурної підготовки у виші в Україні, на жаль, присвячені нечисленні дослідження Л. Волик [1], Л. Гончаренко [2; 3], В. Кузьменка [3], Н. Якси [8]. З цієї причини в контексті даної роботи вирішено здійснити *педагогічний аналіз зарубіжного досвіду та розкрити можливості й методику впровадження полікультурних засобів у системі підготовки фахівця у вищій школі як умови формування професійної полікультурної компетентності і підготовки до професійної діяльності у полікультурному середовищі* [6; 7].

Уважаємо, що науково-педагогічний аналіз полікультурних засобів формування професійної полікультурної компетентності та підготовки фахівців у вищій школі до професійної діяльності у полікультурному середовищі доцільно розпочати з попереднього розгляду вихідних теоретичних положень і методичних засад *полікультурного виховання*.

Узагальнюючи розуміння вітчизняними [1; 2; 3; 4; 8] і зарубіжними [11; 12; 17; 18] вченими поняття *полікультурного виховання*, можемо характеризувати його як *соціально зумовлений педагогічний процес, унаслідок якого людина осмислює власну культурну спадщину у її взаємозалежності з іншими культурами, включаючи розвиток поваги до відмінностей, зумовлених аспектами власне культури, релігії, етнічного походження, статевої орієнтації, національності, соціального статусу, психофізичних можливостей*

або їх обмеженості. Завдяки полікультурному вихованню ми пізнаємо власну культуру у ширшому загальносвітовому контексті у спосіб, що дозволяє розуміти і поважати інших людей, які відрізняються за тими чи іншими ознаками, та співпрацювати з ними для розбудови кращої культурно різноманітної і рівноправної світової спільноти.

Поділяємо думку К. Карденас і Е. Клейвса про те, що єдиним способом забезпечити глибоке розуміння комплексу проблем полікультури у їх єдності є опора педагога на знання, почуття й досвід студентів [13, с. 36]. Саме вони є підґрунтям для набуття здатності адаптуватися до різної культурної й особистісної реальності та, на цій основі – для розвитку нового розуміння та нових знань про оточуючий культурно й соціально диверсифікований світ. У зв'язку з цим необхідно впливати не лише на пізнавальну чи інтелектуальну сфери особистості, але й спиратися на наявний досвід і звертатися до почуттів студентів. Водночас, засвоєння загальнолюдських вартостей, які забезпечуються полікультурним вихованням – *солідарності, поваги, терпимості й співпереживання*, – можливі тільки через розвиток умінь спілкування, взаємодії і критичного аналізу оточуючої соціальної дійсності.

Уважаємо, що формуванню професійної полікультурної компетентності та практичній реалізації мети полікультурної підготовки у вищій школі до професійної діяльності у культурно різноманітному соціальному середовищі сприятиме впровадження до навчально-виховного процесу вітчизняних вишів такого комплексного засобу виховно-освітньої взаємодії педагога і студентів, як *полікультурний тренінг*. Він забезпечує критичний аналіз проблем рівності, расизму, ксенофобії, антисемітизму й нетолерантності, а також набуття загальних і професійно зорієнтованих знань, умінь і навичок полікультурної взаємодії на основі актуалізації світогляду, звернення до почуттів, цінностей і особистісного життєвого досвіду студентів.

Полікультурний тренінг проводять на регулярній основі чи несистематично, в малих (академічних) колективах або тимчасових групах студентів різного рівня підготовки, які не (чи мало) знають один одного, залучаючи представників однієї чи відмінних культур, національностей, регіонів, статей, релігій тощо. Полікультурний тренінг можна використовувати як самостійний педагогічний засіб, однак методично доцільним є його включення до комплексу подібних заходів у відповідності до цілеспрямовано й послідовно розробленої програми полікультурної підготовки фахівця у виші.

Аналіз психолого-педагогічних джерел [9; 10; 16; 17] уможливило виділення двох основних наукових підходів до практичної реалізації полікультурного тренінгу: *соціальної співучасті й групової взаємодії*. Підхід соціальної співучасті передбачає, що проведення полікультурного тренінгу не спрямовується на окремих його учасників, однак їхній сукупний, інтегрований життєвий досвід становить основу для здійснення міжособистісної виховуючої взаємодії. З іншого боку, співпраця у групі забезпечує глибше розуміння власного особистісного досвіду, знань, умінь і ставлення до оточуючої дійсності. Тому групова взаємодія є переконливим засобом забезпечення усвідомлення пріоритетності загального соціального бачення, громадської думки у порівнянні з індивідуальними їх відповідниками [16, с. 131].

Науковці Х. Абад, П. Брандер, Р. Гомес і К. Карденас класифікують полікультурний тренінг за чотирма рівнями (0-3) в залежності від загального ступеня підготовленості учасників і вимог до розуміння, дискусійних навичок і вмінь практичної взаємодії. При цьому найнижчий рівень покликаний стимулювати початковий інтерес до проблеми і не вимагає розвинених умінь групової співпраці та ведення дискусії, а найвищий потребує високої концентрації та групової активності і взаємодії від учасників, ретельнішої й тривалішої підготовки – від викладача [9, с. 51].

Специфіка змістових аспектів полікультурного виховання дозволила виділити чотири провідні тематичні групи полікультурного тренінгу. Це діяльність зі створення сприятливої психологічної атмосфери, забезпечення розвитку комунікативних умінь і динаміки міжособистісної взаємодії у групі (1); критичний аналіз образів, уявлень і шаблонів щодо людей іншої культурної, національної, соціальної й ін. ідентичності (2); обговорення соціальних, економічних, культурних і освітніх механізмів, які лежать в основі ситуацій дискримінації, заперечення та маргіналізації (3); заохочення вчинків і

суспільно доцільної поведінки у напрямі соціальних змін, заснованих на цінностях рівності та прийняття і поваги до відмінностей (4) [9, с. 52; 13, с. 6; 17, с. 14-15].

Ефективне досягнення мети полікультурного тренінгу вимагає обов'язкового врахування педагогом-організатором базових методичних принципів його проведення, що трансформовані від загальнопедагогічних (*опори на актуальний досвід, стимулювання діяльності, зв'язку із життям / реалізації на практиці*). Насамперед, як уже згадували раніше, слід спиратися на наявні знання і життєвий досвід учасників тренінгу, адже тільки на цій основі можливий пошук і розкриття нових ідей і практик полікультурного спрямування. По-друге, необхідно заохочувати учасників до найактивнішої дискусії та взаємного обміну думками, що вможливило як особистісний розвиток кожного, так і налагодження спілкування, вдосконалення вмінь і навичок комунікації, підвищення динаміки міжособистісної взаємодії у групі. По-третє, оскільки прагнемо досягти не лише індивідуальних цілей розвитку особистості, а й суспільно важливих результатів, принцип реалізації у практичній діяльності зумовлює необхідність демонстрації в ході полікультурного тренінгу конкретних прикладів, як саме учасники можуть транслювати набутий досвід полікультурної взаємодії у прості, однак значущі особистісні вчинки і поведінку, що наочно засвідчують відмову від дискримінації, маргіналізації та нетерпимості у повсякденному житті.

Здійснимо педагогічний аналіз полікультурного тренінгу на прикладі, який практично втілений у діяльності студентської творчої наукової групи з вивчення проблем полікультурного виховання у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка.

Полікультурний тренінг «*Еріх та Алі*»¹ спрямований на вивчення проблеми соціокультурних стереотипів. Метою цього заняття є виявлення образів і уявлень, які традиційно склалися у суспільстві про людей із інших культур, соціальних груп тощо, а також інформування учасників тренінгу про те, як ці уявлення зумовлюють наші очікування щодо людей, які належать до інших соціокультур.

Орієнтовний час проведення тренінгу становить близько 40 хвилин, рекомендована кількість учасників – 8-10 (більші групи можуть бути додатково поділені). Для проведення цього тренінгу знадобляться такі матеріали: м'яч (для тенісу) або інша річ-символ; письмове приладдя для спостерігача; великий аркуш паперу й маркер або дошка й крейда / маркер / мультимедійна дошка.

Основні інструкції з проведення тренінгу такі. Спочатку просимо учасників сісти колом, запрошуємо одного з них бути спостерігачем; йому доведеться розміститися за межами кола й занотовувати оповідання, котре створюватиметься в ході тренінгу. Решті учасників групи пояснюємо, що разом вони створюватимуть спільне оповідання; для визначення черговості використовуємо м'яч (іншу річ-символ). Потім повідомляємо: «*Це історія Еріха, юнака з Мюнхена*» і передаємо м'яч одному з членів групи та запрошуємо продовжити розповідь одним-двома реченнями, після чого м'яч переходить далі. Після 10-12 циклів просимо повернути м'яч ведучому й говоримо: «*Еріх знайомий із Алі, хлопчиком із кримського села, який також має свою історію*», і передаємо м'яч назад до кого-небудь із присутніх і просимо продовжити історію Алі. Надалі для складання оповідання відводиться 10-15 хвилин.

Після завершення необхідно попросити спостерігача прочитати записи, які він занотував під час складання оповідання. Потім запрошуємо групу сказати, як складені оповіді про Еріха й Алі відображують відмінності у їхньому житті, й прокоментувати те, як це співвідноситься з образами, котрі ми маємо про молодих людей із Німеччини й українського Криму. Основні положення дискусії варто записати на дошці й поцікавитися, яке походження мають ці уявлення, чи всі мають подібні уявлення про Німеччину й Україну тощо.

¹ Неофіційний переклад та адаптація представленого тренінгу здійснені автором за виданням: All Different – All Equal. Education Pack: Ideas, Resources, Methods & Activities for Informal Intercultural Education with Young People & Adults / [P. Brander, C. Cardenas, R. Gomes et al.]. – Strasbourg: Council of Europe, 1995. – P. 63-64. Авторські права належать Раді Європи, відтворення й використання з виховно-освітньою метою дозволені без попереднього узгодження.

Краще, якщо оповідання складають спонтанно й зі швидким темпом. У цьому випадку спостерігач, можливо, матиме труднощі в записуванні всього, що відбуватиметься, однак цю проблему можна вирішити залученням ще одного спостерігача або фіксуючи оповідання за допомогою аудіоапаратури.

Окрім цього, важливо, щоб діяльність від самого початку була представлена як елементарне створення оповідання спільними зусиллями. Імена персонажів підводять групу до проблеми, яку ми досліджуємо. Тому, якщо, наприклад, необхідно виявити ставлення до іммігрантів, подані імена повинні традиційно асоціюватися з представниками більшості й іммігрантами. Відповідно, якщо потрібно вивчити уявлення про чоловіків і жінок, обираємо чоловічі й жіночі імена.

Наведений тренінг можна пристосувати практично до будь-якої ситуації, де наявна соціокультурна дискримінація, встановленням дії у першому реченні оповіді: «*це історія Сергія, ВЛ-інфікованого ...*» або «*це історія Марії, інваліда ...*» і порівнянням із життям кого-небудь із більшості в суспільстві.

Можливі кілька варіантів проведення цього полікультурного тренінгу. По-перше, це поділ групи на дві підгрупи і робота кожної над створенням тільки однієї з історій. Потім оповідання порівнюють. Цей різновид проведення тренінгу має ту перевагу, що учасники не підозрюють, що історії будуть порівнюватися. Можна також сформувати дві підгрупи і просити кожну намалювати чи записати біографії головних дійових осіб або важливі моменти у їхньому житті. Потім дві біографії чи оповіді зіставляють.

Важливо, щоб учасники в підгрупах обиралися у випадковому порядку. При цьому допоможуть дві розрізані за кількістю учасників листівки (складання *пазлу*) або інший подібний спосіб.

Співпрацюючи вперше з невідготовленою у плані полікультурного розуміння і толерантності аудиторією, необхідно бути готовим до часом жорстоких суджень, бездумних аргументів і суперечок навколо окремо виявленого ставлення. Не можна дозволяти учасникам критикувати один одного за їхні думки, але треба зосереджувати увагу й обговорення на обґрунтованих і переконливих коментарях.

У контексті подальшого розвитку у студентів полікультурної свідомості й відповідного ставлення до оточуючого світу доцільно використовувати перспективні педагогічні завдання для післядії, що забезпечать закріплення досягнутих у ході тренінгу виховних і освітніх результатів. Можна запропонувати студентам описати представника тієї чи іншої соціокультурної групи, наприклад, людину з високим / низьким соціальним статусом, нетрадиційними культурними, релігійними чи іншими переконаннями й орієнтаціями. Ефективним педагогічним засобом полікультурної підготовки у цьому випадку вважаємо доручення щодо організації культурного заходу з демонстрацією мультимедійних матеріалів, зокрема фільмів і музичних творів, які представляють відмінну для більшості культуру.

Крім цього, у поєднанні з полікультурним тренінгом доцільним є впровадження у педагогічний процес вищу форм, методів, засобів і матеріалів навчально-виховної діяльності зі студентами, котрі, на нашу думку, сприяють розширенню й поглибленню полікультурної грамотності, заохочують толерантне ставлення до представників інших культур, у тому числі й у межах освітньо-виховного простору сучасного вищого навчального закладу, закладають основи вмінь і навичок педагогічно доцільно налагоджувати взаємодію з ними, переконливо й наочно доводять необхідність полікультурного виховання молодих поколінь, забезпечують формування особистісної полікультурної свідомості й професійної полікультурної компетентності фахівця: *обговорень, рецензувань, дискусій, презентацій, виховних заходів* тощо.

Таким чином, впровадження полікультурного тренінгу до педагогічного процесу вищої школи, по-перше, відповідає меті полікультурного виховання фахівців і, по-друге, знайомить їх із методичними засадами реалізації полікультурного підходу у подальшій практичній діяльності в умовах розширення міжнародного співробітництва.

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що полікультурний тренінг є ефективним педагогічним засобом, який має значні потенційні можливості у здійсненні полікультурного виховання фахівця, його підготовки до професійної діяльності

у полікультурному середовищі та формування особистісної полікультурної свідомості й професійної полікультурної компетентності у відповідності до завдань розбудови вітчизняної вищої школи на засадах толерантності, демократизму й полікультурності.

У зв'язку з цим наукової уваги потребує методична розробка інших ефективних педагогічних засобів полікультурної підготовки фахівців (*дискусія, рецензування, презентація, віртуальна подорож* тощо) в умовах вітчизняної вищої школи.

Список використаної літератури

1. *Волик Л. В.* Теорія і практика полікультурного виховання майбутніх педагогів початкової ланки освіти : програма спеціального курсу / *Л. В. Волик*. – Полтава : ІОЦ Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, 2004. – 26 с.
2. *Гончаренко Л. А.* Формування готовності вчителів до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища в системі післядипломної освіти / *Любов Анатоліївна Гончаренко* : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Південноукраїнський регіональний ін-т післядипломної освіти педагогічних кадрів. – Херсон, 2006. – 215 с.
3. *Кузьменко В. В.* Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи : навч. посіб. / *В. В. Кузьменко, Л. А. Гончаренко*. – Херсон : РІПО, 2006. – 92 с.
4. *Лощенкова І. Ф.* Розвиток ідей полікультурного виховання у світовій педагогічній думці / *І. Ф. Лощенкова* // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 1-2. – С. 68-76.
5. *Погребняк В. А.* Полікультурна підготовка майбутнього вчителя у педагогічному процесі вищої школи / *В. А. Погребняк* // Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України : міжнар. наук.-практ. конф., 18-20 вересня 2008 р. : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2008. – Ч. 5. – С. 97-101.
6. *Погребняк В.* Полікультурне виховання як складник професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя / *В. Погребняк* // Інноваційні технології в професійній підготовці вчителя трудового навчання : Проблеми теорії і практики : зб. наук. праць. – Вип. 2 – Полтава : ПДПУ ім. В. Г. Короленка, 2007. – С. 349-353.
7. *Погребняк В.* Тестова діагностична методика вивчення професійної педагогічної полікультурної компетентності вчителя : пілотний проект / *В. Погребняк*. – Полтава, 2009. – 52 с.
8. *Якса Н. В.* Міжкультурна взаємодія суб'єктів освітнього процесу : навч. посіб. / *Н. В. Якса*. – Житомир : ЖДУ, 2007. – 312 с.
9. All Different – All Equal. Education Pack : Ideas, Resources, Methods & Activities for Informal Intercultural Education with Young People & Adults / [P. Brander, C. Cardenas, R. Gomes et al.]. – Strasbourg : Council of Europe, 1995. – 206 p.
10. A Resource Guide for Anti-racist and Ethnocultural-Equity Education. – Ontario : Ontario Ministry of Education, 1992. – 89 p.
11. Banks, J. A. Handbook of Research on Multicultural Education (2nd ed.) / J. A. Banks, C. A. M. Banks (Ed.). – San Francisco : Jossey-Bass, 2004. – 95 p.
12. Campbell D. E. Choosing Democracy : A Practical Guide to Multicultural Education / D. E. Campbell. – N.-Y., 1996. – 174 p.
13. Cárdenas Carmen. Guía para la Educación Intercultural con Jóvenes / Carmen Cárdenas, Claves Equipo. – Madrid : Comunidad de Madrid-Dirección de Juventud, 2009. – 78 p.
14. Equity Handbook / [Jackie Bailey, Larry Beauchamp, Janet Smith et al.]. – Edmonton : UA, Faculty of Education, 2004. – 39 p.
15. Innovative Methods in Multicultural Education : Abstract Book : May 13-15, 2010, Narva College of the University of Tartu; Narva, Estonia / [Olga Burdakova, Anna Džalalova, Anna Golubeva, Nina Raud (Editors)]. – Narva : OÜ Sata, 2010. – 96 p.
16. Kirchmeyer C. Multicultural Task Groups : An Account of the Low Contribution Level of Minorities / C. Kirchmeyer // Small Group Research. – 1993. – No. 24. – P. 127-148.
17. Krugly-Smolkska E. Multicultural Education : A Place to Start / E. Krugly-Smolkska, A. McLeod Keith. – Toronto : Canadian Association of Second Language Teachers, 1997. – 26 p.
18. Possibilities and Limitations. Multicultural Policies and Programs in Canada / [C. James (Ed.)]. – Halifax : Fernwood Publishing, 2005. – 163 p.